

Prof. nadzw. dr hab. Leszek Olejnik
Uniwersytet Łódzki
Katedra Historii Polski i Świata po 1945 r.

Łódź, dn. 28 XI 2016 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej Marzeny Formy pt. *Literatura w służbie polityki. Polityka w służbie literatury. „Przypadek” Wandy Wasilewskiej, przygotowanej pod opieką naukową prof. dr hab. Tadeusza Dubickiego*

Bohaterka recenzowanej rozprawy – Wanda Wasilewska – odegrała dużą rolę w najnowszej historii Polski, szczególnie w genezie tej rzeczywistości społeczno-politycznej, jaka uformowała się w następstwie II wojny światowej na zachód od Bugu. Od lat jej działalność społeczno-polityczna i pisarska jest przedmiotem zainteresowania historyków. Zarazem oceny jej dokonań, wpływu na powstanie i kształt Polski zwanej po II wojnie światowej „ludową” – są przedmiotem różnych sporów i kontrowersji. Funkcjonują w tej kwestii w literaturze skrajnie przeciwstawne, często wzajemnie wykluczające się stanowiska.

W tej sytuacji Autorka postanowiła na nowo odczytać biografię Wandy Wasilewskiej. Już ponad pół wieku minęło od jej śmierci, a i ponad ćwierćwiecze dzieli nas od upadku formacji, której bohaterka ocenianej rozprawy była jednym z głównych, nie tylko ideowych, twórców. Wybór tematu rozprawy Marzeny Formy uważam za trafny. W kręgu jej zainteresowania znalazły się nie tyle – nie budzące już wątpliwości – fakty z bogatego życiorysu Wasilewskiej, ale przede wszystkim kwestia relacji między działalnością polityczną bohaterki a jej twórczością publicystyczno-prozatorską. Jest to interesujące, by nie powiedzieć nowatorskie ujęcie tej problematyki. Wprawdzie szereg autorów podejmowało już analizę różnych etapów twórczości Wandy Wasilewskiej, jednak nikt dotąd w tak szerokim zakresie.

Baza źródłowa ocenianej pracy jest bardzo bogata i różnorodna. Autorka przeprowadziła przede wszystkim kwerendę w zbiorach Archiwum Akt Nowych w Warszawie, gdzie sięgnęła m.in. do zespołu Związku Patriotów Polskich oraz szeregu teczek personalnych. Ważne znaczenie miały dokumenty z Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, na której to uczelni studiowała bohaterka rozprawy. Szereg dokumentów autorka odnalazła w Archiwum Ministerstwa Obrony Narodowej w Modlinie, Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie oraz w archiwum katowickiego Oddziału Instytutu Pamięi Narodowej. Wiele interesujących materiałów wykorzystała ze zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie.

Dziekanat Wydziału Filologiczno-Historycznego

Wpłynęło dnia 12.11.2016. 

Pani Marzena Forma sięgnęła również do dokumentów drukowanych. Wydaje się jednak nieuzasadnione zamieszczenie szczegółowego ich wykazu w *Bibliografii*, w zasadzie wystarczyłoby podać tytuły zbiorów dokumentów. Do tego działu *Bibliografii* sugerowałbym dodanie pozycji pt. *Polska – ZSRR Struktury podległości. Dokumenty WKP (b) 1944-1949*, (Warszawa 1995), gdzie mamy kilka – jak się wydaje – interesujących dokumentów wiążących się z tematem ocenianej dysertacji. Autorka dysertacji nie pominęła prasy. Liczny jest też zestaw wykorzystanych pamiętników i wspomnień (52 pozycje). Tu także sugerowałbym poszerzenie tego działu o np. wspomnienia Edwarda Osóbki-Morawskiego pt. *Trudna droga. Od Piłsudskiego ... do Stalina*, Warszawa 1992. Imponujący jest wykaz przejranych i wykorzystanych opracowań i artykułów (w tym 88 książek), słowników (22 pozycje). Nie pominięto także zasobów udostępnianych w internecie. Bibliografię zamyka zestawienie wykorzystanych prac Wandy Wasilewskiej – publikacji zwartych oraz zamieszczonych w czasopismach. We *Wstępie* rozprawy Autorka wspomina ponadto, że poza jej „zasięgiem pozostały zbiory archiwów ukraińskich”. Dodać można, że także archiwa rosyjskie. Nie wydaje się jednak, żeby przy zaproponowanym przez Marzenę Formę ujęciu tematu, zasoby archiwów wschodnich zmieniły w istotnym zakresie jej ustalenia i oceny.

Struktura pracy nie budzi zastrzeżeń. Autorka przyjęła typowy dla biografii układ chronologiczny, przy czym wydzielone rozdziały odpowiadają najważniejszym etapom w życiu Wandy Wasilewskiej (dzieciństwo i młodość, lata II wojny światowej oraz lata powojenne). Wątpliwości budzą jedynie cezury początkowe podrozdziałów w rozdziale II. Dlaczego aktywność polityczną i działalność literacką Autorka rozpatruje od roku 1946? Już od jesieni 1944 r. Wasilewska odsunęła się od większego zaangażowania w sprawy kraju, choć była kilkakrotnie w Polsce obecna, m.in. podczas podpisania układu sojuszniczego z ZSRR w kwietniu 1945 r.. Może zrezygnować z podawania cezur podrozdziałów?

Wyróżnione trzy rozdziały są rozbudowane wewnątrz. Autorka przedstawia w nich wpieryw różne formy aktywności społeczno-politycznej Wasilewskiej, a następnie jej twórczość. Rozdział I – najdłuższy w rozprawie – obejmuje okres od urodzenia bohaterki po wybuch II wojny światowej. To bardzo bogaty i dobrze udokumentowany źródłowo fragment rozprawy. Ten okres był bardzo istotny w życiorysie bohaterki, decydujący dla zrozumienia jej późniejszych, politycznych wyborów. To okres jej społecznego i politycznego dojrzewania, którego przejawem jest twórczość literacko-publicystyczna. Twórczość ta odzwierciedla widoczne tendencje radykalizacji poglądów Wandy Wasilewskiej w latach 30. Szkoda, że Autorka w tej części pracy nie podjęła się bliższego wyjaśnienia powiązań (kontaktów) Wasilewskiej z ambasadą radziecką. Odczuwamy niedosyt w lekturze

fragmentów rozprawy ukazujących kontakty bohaterki z komunistami, nie wiemy np. w jakich okolicznościach weszła do składu KC MOPR. Rozdział drugi obejmuje kluczowy w ocenie sylwetki politycznej Wasilewskiej okres najnowszej historii – lata II wojny światowej. To także dobrze udokumentowany fragment dysertacji. Postulował bym jednak pewne uzupełnienie tekstu na str. 172-173, bowiem opis dotyczy bardzo ważnych kwestii dziejących się w okresie I półrocza i w lipcu 1944 r. Są tu bowiem pewne luki, jak też do opisu wkrada się chaos. Pomocne mogą być m.in. wzmiankowane wcześniej wspomnienia Edwarda Osóbki-Morawskiego, który w pierwszej delegacji KRN udał się z okupowanego kraju do ZSRR. Po przyjęciu tej delegacji przez Stalina w końcu maja 1944 r. i po decyzjach niewątpliwie inspirowanych, jeśli nie narzuconych przez Kreml, zapadła decyzja o zwierzchnictwie KRN nad ZPP. Następuje wkrótce okres intensywnych zabiegów zmierzających do powołania konkurencyjnego wobec legalnych władz na uchodźstwie ośrodka politycznego w ZSRR. W konsekwencji tych zabiegów powołany został Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego. W działaniach tych aktywnie uczestniczyła Wanda Wasilewska. Objęła w powstałym „rządzie lubelskim” funkcje wiceprzewodniczącej. Sądzę, że warto byłoby umieścić notkę biograficzną dot. przewodniczącego PKWN E. Osóbki-Morawskiego, gdyż trudno zaakceptować to, iż Autorka jego charakterystykę ograniczyła do informacji (bez podania źródła) jakoby usunięty został z PPS za kradzież maszyny (s. 174). Nie był niewątpliwie działaczem socjalistycznych wielkiego formatu, ale znalazł się „w odpowiednim czasie, w odpowiednim miejscu” i odegrał znaczącą rolę w tworzeniu nowej rzeczywistości społeczno-politycznej w Polsce.

Ostatnia część ocenianej dysertacji dotyczy okresu po 1945 r., kiedy to Wasilewska zawarła związek małżeński z Aleksandrem Korniejczukiem i zamieszkała z nim w Kijowie. Tam też w 1964 r. zmarła. Ten blisko 20-letni etap jej działalności społeczno-politycznej i literackiej jest stosunkowo mało znany. Toteż podkreślić należy wartość szeregu nowych ustaleń autorki dysertacji w opisie schyłkowego okresu życia „towarzyszki Wandy”.

W obszernej rozprawie nieuniknione zapewne były pewne drobne usterki. Praca Marzeny Formy jest starannie opracowana. Mimo tego zdarzyły się nieliczne zresztą „literówki”, np. s. 63 – KPP zamiast KKP, s. 106 – Barlicki a nie Balicki, s. 107 – winno być: Piłsudski a nie Piłsudzki, s. 114 pojawia się Chełmno Lubelskie?, s. 158 – należy uściślić, jakie organy prasowe PPR zamieściły informację o tworzeniu na terytorium ZSRR 1 DP im. Tadeusza Kościuszki, s. 234 – repatriacja Polaków z ZSRR a nie „repartycja”. To oczywiście drobne usterki, które Autorka dysertacji może usunąć w fazie przygotowania pracy do druku. Także w tej perspektywie sugerowałbym rozwinięcie niektórych kwestii. Przykładowo na str. 155

